

OSADNICTWO KULTURY AMFOR KULISTYCH

Kultura amfor kulistych w Ludwinowie reprezentowana jest przez inwentarz zabytków pochodzących z jam osadowych i niewielką strefę sepulkralną, obejmującą dwa groby ludzkie szkieletowe oraz trzy pochówki zwierzęce. Spośród wielokulturowych materiałów pochodzących ze stanowiska, materiał źródłowy stanowi głównie ceramika, materiał kostny i krzemienisty. Zespoły kultury amfor kulistych wydzielono na podstawie materiału ceramicznego.

Relikty osadnicze kultury amfor kulistych

W sezonach badawczych 2000, 2004–2008, odkryto 34 obiekty nieruchome kultury amfor kulistych, których przynależność kulturową oparto na analizie zawartości ich wypełnisk (ryc. 38). Wśród obiektów przeważają jamy o nieokreślonej funkcji (obiekty 600, 1090, 2107, 2373, 2495, 3569, 3595, 3623, 3651, 3964, 4627, 4676, 5191, 5317, 6068, 6086, 6742, 6858), jamy o charakterze gospodarczym (obiekty 1085, 2160, 2165, 3587, 3592, 4705, 5189, 5367), dołki posłupowe (obiekty 780, 1176, 1466, 2480, 4625, 5921) i studnie (2372, 3834). W północnych arach centralnej części stanowiska odkryto dwie studnie. Pierwsza z nich (obiekt 2372) o rzucie poziomym owalnym, w przekroju cylindryczna, miała poziom uwodnienia na głębokości 1,14 m. W wyniku silnego wybijania wody nie udało się odsłonić całego profilu obiektu, który po zadokumentowaniu uległ osunięciu. Wypełnisko było warstwowane na przemian poziomami próchnicy, gliny i mułu (tabl. 111: 3). Obiekt dostarczył 9 fragmentów mało charakterystycznej ceramiki z poziomów 0–80 cm, a także interesujący zbiór kości zwierzęcych, których analiza archeozoologiczna wykazała obecność takich gatunków jak bydło, owca/koza, koń, jelen czy niedźwiedź brunatny. Relikty drugiej studni (obiekt 3834) odkryto w odległości około 50 m na południe od pierwszej z opisanych. W rzucie poziomym miała wyraźnie kolistą kształt, w przekroju zaś lejkowaty, a jego głębokość do poziomu lustra wody wynosiła 1,95 m. Profil studni po zadokumentowaniu, w trakcie dalszej eksploracji uległ osunięciu, a całkowitą głębokość zmierzono na podstawie jej negatywu (3,20 m). Wąskoprzestrzenne wypełnisko było warstwowane na przemian poziomami próchnicy i gliny (tabl. 113: 1). Obiekt dostarczył 12 fragmentów ceramiki o małych walorach chronologicznych z poziomów 0–40 cm i kości bydła. Obie studnie były wydrążone w spoistym piaszczysto-gliniastym podłożu, przez co zapewne nie zaobserwowano konstrukcji szalującej. Należy w tym miejscu zaznaczyć, że spośród 73 studni odkrytych na stanowisku w Ludwinowie, pochodzących z różnych okresów chronologicznych, tylko dwie miały drewnianą cembrowinę. Zarys pozostałych obiektów kultury amfor kulistych w rzucie poziomym miał głównie kształt okrągły lub owalny. Profile jam były nieckowate i nieregularne, sporadycznie cylindryczne lub prostokątne o średniej miąższości od 0,14 do 0,86 m. Jamy najczęściej posiadały jednowarstwowe wypełnisko barwy szarej, brunatnej lub beżowej, wypełnione próchnicą, często przemieszana z gliną lub piaskiem (tabl. 110: 4, 6; 111: 1, 2, 4; 112: 3, 6, 8–10; 113: 3, 6–8, 9, 10). Tylko 13 obiektów posiadało profile wielowarstwowe (tabl. 110: 5; 111: 2, 3; 112: 1, 2, 4, 5, 7; 113: 1, 2, 4, 5, 11).

Zbiór ułamków ceramiki kultury amfor kulistych, pozyskanych w trakcie badań wykopaliskowych, stanowi 910 fragmentów ceramiki naczyniowej o łącznej wadze 7785 g. Najwięcej fragmentów

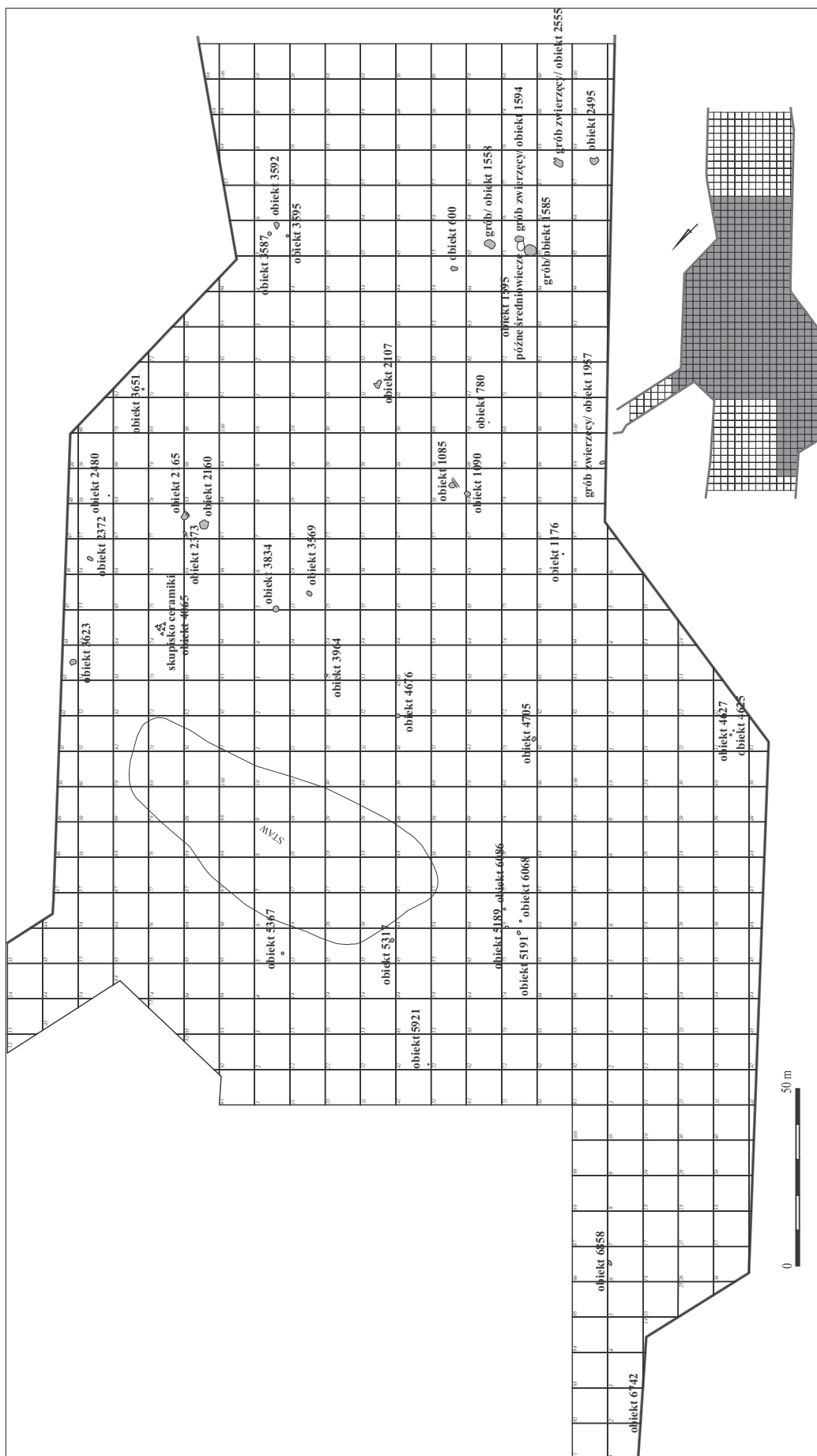
odkryto w warstwie kulturowej (594 fragmenty o wadze 4807 g), oraz w obiektach bez domieszek innych kultur (251 fragmentów o wadze 2559 g), a także obiektach na złożu wtórnym (65 fragmentów o wadze 419 g). Analiza ilościowa materiału ceramicznego z warstwy kulturowej wykazała, że jego zdecydowana większość (około 514 fragmentów z 594, o łącznej wadze około 3943 g) koncentruje się głównie w północnych i północno-wschodnich arach centralnej części badanego obszaru (ryc. 39). W rejonie, gdzie wystąpiło największe skupienie ceramiki w warstwie, nie odkryto prawie w ogóle obiektów kultury amfor kulistych. Reszta pojedynczych fragmentów naczyń występuje w rozproszeniu na pozostałej części obszaru zasiedlonego przez osadnictwo tej kultury. Zaistniałą sytuację można wytłumaczyć faktem występowania przy północno-wschodniej krawędzi autostrady w okresie neolitu dolinki denudacyjnej, która łączyła się w części wschodniej i południowo-wschodniej stanowiska ze zbiornikiem bezodpływowym. Także analiza archeozoologiczna materiałów kostnych potwierdziła, że musiał funkcjonować na tym terenie duży zbiornik wodny. Świadczą o tym szczątki zwierząt związane ściśle ze środowiskiem wodnym, m.in. ryb. W okresie neolitu istniejąca tu strefa z wodą była znakomitym miejscem egzystencji dla zamieszkałych tu społeczności. Podobną sytuację można zaobserwować na omawianym stanowisku w okresie funkcjonowania osadnictwa związanego z kulturą ceramiki wstęgowej rytej (ryc. 6).

Materiał ceramiczny odkryty w obiektach kultury amfor kulistych zachował się jedynie we fragmentach. Zdecydowaną większość stanowią ułamki brzuśców (230 fragmentów), pozostałe to ułamki wylewów, den, partii przydennych, uch (?) (łącznie 21 fragmentów). W zbiorze odnotowano tylko 15 egzemplarzy zdobionych, pochodzących zarówno z obiektów kulturowo czystych jak i na złożu wtórnym. W 26 obiektach ilość odkrytej ceramiki wynosiła od 1–10 fragmentów (najczęściej po 1 fragmencie), w 7 od 10–26 fragmentów, a tylko w jednym przypadku wyniosła 57 fragmentów. Fragmentaryczne zachowanie materiału zabytkowego w poważnym stopniu uniemożliwia pełne odtworzenie form ceramicznych. Można jedynie stwierdzić, że są to ułamki mis, amfor czy garnków. Za pomocą rekonstrukcji rysunkowej udało się odtworzyć częściowo formy trzech naczyń (tabl. 115: 14, 17, 19). Materiał ceramiczny pochodzi przede wszystkim z warstwy stropowej obiektów na głębokości 0–20 cm, tylko w kilku przypadkach zalegał na głębokości 40–80 cm. W zbiorze dominuje ceramika z domieszką średnio- i gruboziarnistego tłuczni kamiennego o barwie różowej, białej lub niejednorodnej. Duża ilość domieszki schudzającej powoduje w wielu wypadkach silne rozwarstwienia ścianek naczyń. Badany zbiór składa się głównie z ceramiki średniościennej (grubość ścianek 5–9 mm) i grubościennej (grubość ścianek 10 mm i więcej). W zespole gliniankowym kultury pucharów lejkowatych w ha VI ary 64, 65, 73–75 na głębokości 20–30 cm odkryto skupisko ceramiki kultury amfor kulistych (4065). Ilość zachowanych fragmentów pozwoliła na częściową rekonstrukcję formy (tabl. 115: 17). Jest to amfora bez wyodrębnionej szyjki, górą nachyloną lekko do wnętrza. Brzusiec ma zarys baniasty. Nie zachowało się dno naczynia. Amfora pierwotnie była zaopatrzona w cztery symetrycznie rozmieszczone ucha. Naczynie o kształcie zbliżonym do opisanej amfory pochodzi z miejscowości Złotowo, pow. Szubin (W. Tetzlaff 1963, ryc. 15: d). W zbiorze materiału ceramicznego odnotowano zaledwie kilkanaście fragmentów ornamentowanych. Do zdobienia naczyń z Ludwinowa wykorzystano następujące elementy zdobnicze: pionowe i poziome, prostokątne słupki odciskane, listwy plastyczne, motyw ptasiego pióra oraz odciski sznura. Wątki ornamentu sznurowego tworzą linie proste w układzie horyzontalnym wykonane sznurem dwudzielnym, prawoskrętnym (tabl. 115: 11, 13, 16). W zachowanych materiałach zwraca uwagę mało rozbudowany układ zdobniczy, który tworzą jedynie poziome odciski sznura bez dodatkowych elementów zdobniczych. Fragmenty ornamentowane sznurem, odkryte w wypełniskach obiektów, należy łączyć z fazą IIb kultury amfor kulistych (M. Szmyt 1996, s. 35; T. Wiślański 1979, s. 267). Jamy, w których wystąpiły opisane fragmenty, nie tworzą określonej koncentracji tylko występują w różnej części omawianego obszaru. Drugim naczyniem, którego formę udało się odtworzyć jest miseczka z obiektu 3651 (tabl. 115: 19). Nie posiada ona wyodrębnionej szyjki, ma lekko zaokrąglony brzusiec, zaś na zewnętrznych ściankach i wewnątrz naczynia widoczne jest miotełkowanie powierzchni (tabl. 115: 19). Ten rodzaj wygładzania powierzchni naczynia pojawia się w fazie III kultury amfor kulistych (M. Szmyt 1996, s. 35) i należy go wiązać z kręgiem kultur strefy leśnej, a ściślej z jego grupą linińską (HL2) kultury niemeńskiej (B. Józwiak 2003, s. 199–200). Na podstawie zachowanych fragmentów w obiekcie 3592 udało się zrekonstruować formę naczynia i przebieg ornamentu. Jest to amfora zdobiona trójkątami rozmieszczonymi w nieznacznej odległości między sobą, wypełnionymi pionowymi słupkami. Ponad

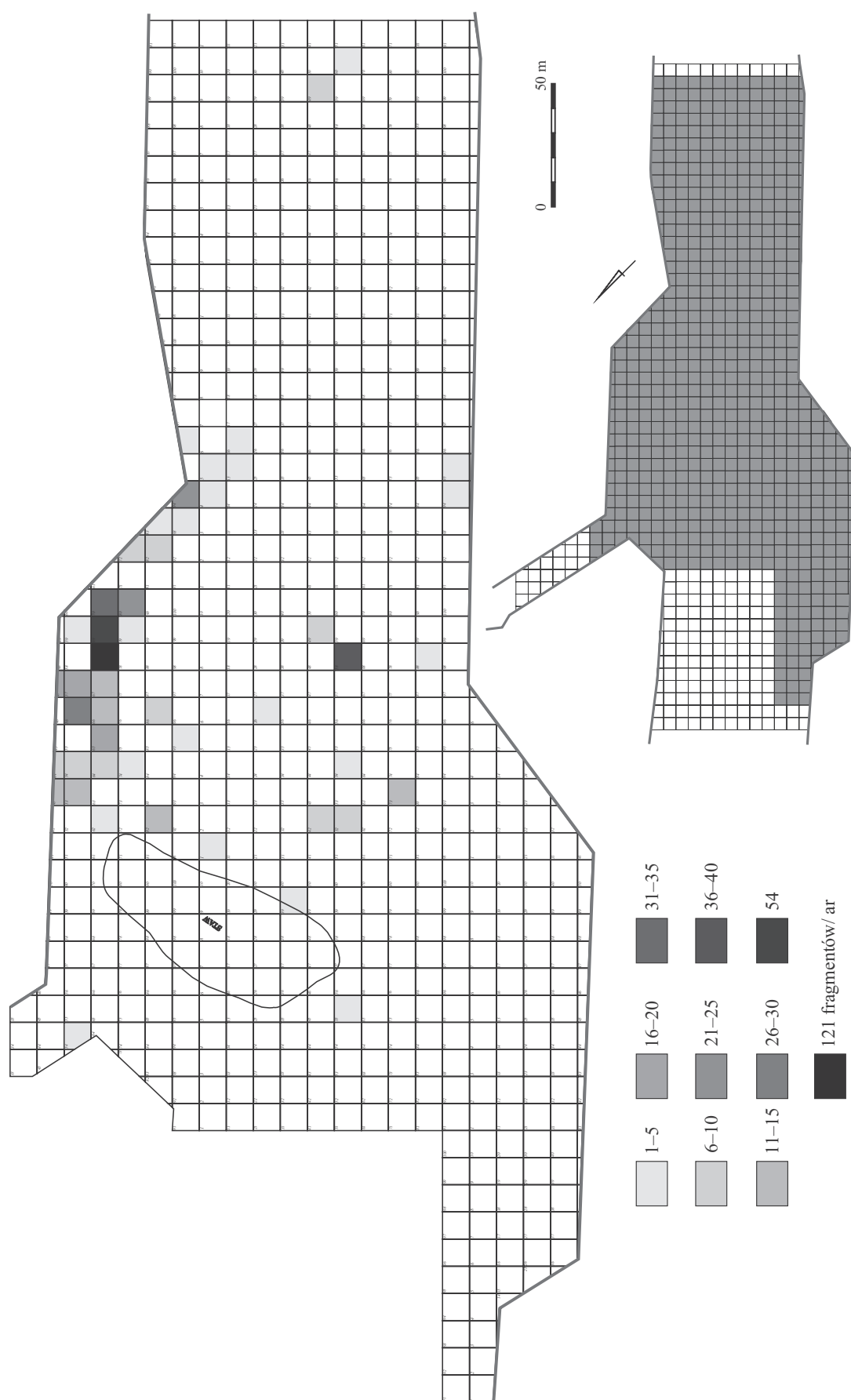
trójkątami na przejściu szyjki w brzusiec wykonano dookolny ornament „ptasim piórkiem”. U dolnej nasady zachowanego śladu po uchu znajdują się dwie pionowe listwy plastyczne (tzw. „wąsy”), między którymi naniesiono poziome, prostokątne słupki rozmieszczone w dwóch rzędach. Podobny motyw wypełnianych trójkątów wystąpił m.in. na naczyniach ze Strzelc, pow. Mogilno (T. Wiślański 1966, ryc. 20: 17, ryc. 22: 15), Marcinkowa, pow. Inowrocław (M. Szmyt 1996, ryc. 9: 2), Tuczna, pow. Inowrocław (K. Jażdżewski 1930, ryc. III: 11), Dzierżanowa, pow. Płock (E. Kempisty 1971, ryc. 16: a). Opisany ornament nawiązuje do zdobień „gwiazdzistych” występujących na dwuuchych dzbanach w kulturze badeńskiej, powszechnie występujący w horyzoncie klasycznym tej kultury (M. Szmyt 1996, s. 262; Z. Sochacki 1980, tabl. XVI: 14). W zespołach kultury amfor kulistych zdobienie trójkątem wypełnianym nakłuciami często spotykane jest na stanowiskach łączonych z fazą IIIa tej kultury (L. Czerniak, M. Szmyt 1990, ryc. 9: 2–4, 6; 12: 6, 7). Ornament w postaci plastycznych listew biegnących od nasady ucha spotykany jest już na naczyniach ceramicznych kultury pucharów lejkowatych, które nawiązują ornamentyką do grupy baalberskiej (T. Wiślański 1979a, 177; ryc. 92: 1). Naczynia zdobione plastycznymi „wąsami” znane są z miejscowości Brześć Kujawski, pow. Włocławek stan. 23 (T. Wiślański 1966, ryc. 51: 1), Chodzież stan. 3, pow. Chodzież (A. Prinke, T. Wiślański 1977, PL 235), Zgórze stan. 1, 2, pow. Kutno (B. Muzolf, M. Frączak, P. Muzolf, D. K. Płaza 2015, ryc. 14: 3). W obiekcie 1595 na złożu wtórnym odkryto dwa fragmenty prawdopodobnie miseczki zdobionej pod krawędzią dwoma rzędami pionowych słupków. Na jednym z dwóch fragmentów zachowało się małe wałeczkowate, pionowo przekłute uszko umieszczone pomiędzy słupkami w drugim rzędzie (tabl. 115: 12). Wątek odciskanych słupków pionowych w ornamentyce kultury amfor kulistych należy uznać prawdopodobnie za element pucharowy, który występuje we wszystkich fazach rozwojowych omawianej kultury (M. Szmyt 1996, s. 242; T. Wiślański 1966, s. 99).

Spośród 37 obiektów odkrytych w Ludwinowie, 5 z nich (obiekty 1085, 2160, 2372, 3587, 3592) zawierało materiał kostny, który został poddany analizie archeozoologicznej (por. K. Stefaniak, T. Piskorska, B. Pokryszko, w tym tomie). Na jej podstawie wyróżniono głównie kości bydła (obiekty 2160, 2372, 3587, 3592), konia (obiekty 2372, 3587, 3592) oraz owcy/kozy (obiekty 1085, 2372, 3592) i w dwóch pojedynczych przypadkach kości niedźwiedzia i jelenia (obiekt 2372) oraz psa (obiekt 3592).

Ślady osadnictwa kultury amfor kulistych na stan. 3 w Ludwinowie odkryto w północnej i północno-wschodniej strefie centralnej części badanego obszaru i poza wydzieloną strefą sepulkralną, wskazują na rozproszony charakter osadnictwa (ryc. 38). Niewielka ilość obiektów nie tworzących większej koncentracji, brak śladów po konstrukcjach mieszkalnych i stosunkowo skromna liczebność zbioru ceramiki, pozwalają przypuszczać, że było to prawdopodobnie obozowisko ludności kultury amfor kulistych. W przypadku tego typu miejsc zachowują się tylko pojedyncze obiekty i skupiska zabytków. Duży obszar występowania znalezisk tej kultury może świadczyć, że społeczność kultury amfor kulistych mogła wielokrotnie bytować na tym terenie. Ornament w postaci wypełnianych trójkątów, pionowe listwy u nasady ucha, zdobienie odciskanymi słupkami czy (w zakresie technologii) zagładzanie powierzchni za pomocą miotełkowania świadczą o recepcji wzorców badeńskich, pucharowych czy strefy leśnej przez ugrupowania kultury amfor kulistych. Zbiór poddany analizie stylistycznej nie przejawia cech wskazujących na jego zróżnicowanie chronologiczne. Wyniki analizy technologiczno-zdobniczej oraz przedstawione analogie znane z literatury przedmiotu wskazują, że zbiór fragmentów ceramiki ze stan. 3 w Ludwinowie można łączyć z klasyczoamforowym horyzontem rozwoju kujawskich społeczności kultury amfor kulistych tj. fazami IIb–IIIa omawianej kultury (M. Szmyt 1996, s. 74–75, 78). Brak rozbudowanych ornamentów, głównie z udziałem wątku sznurowego pozwala zawęzić datowanie badanego zbioru do początkowej fazy IIIa omawianej kultury tj. 3250/3100–2900/2700 BC.

Ryc. 38. Ludwinowo stan. 3, pow. Włocławek, woj. kujawsko – pomorskie. Rozprzestrzenienie obiektów zawierających materiał zabytkowy kultury amfor kuliowych. Spatial distribution of the archaeological features with artefacts of the Globular Amphora culture.

Ryc. 39. Ludwinowo stan. 3, pow. Włocławek, woj. kujawsko – pomorskie. Frekwencja ceramiki kultury amfor kulistych ze spągu humusu i warstwy kulturowej.

Fig. 39. Ludwinowo, site 3, district of Włocławek, province of Kuyavia-Pomerania. Presence of pottery of the Globular Amphora culture from the bottom part of the humus layer and cultural layer.

Strefa sepulkralna kultury amfor kulistych

GROBY SPOŁECZNOŚCI KULTURY AMFOR KULISTYCH

Obiekty grobowe kultury amfor kulistych znajdowały się na łagodnym stoku niskiego wzniesienia w południowo-wschodnich arach centralnej części stanowiska. Wszystkie obiekty, z wyjątkiem grobu zwierzęcego 1857, tworzyły zwarte skupisko, rozmieszczone na powierzchni w promieniu 15 m (ryc. 40). Nad grobami odkrytymi w arach 65, 75, 87 ha III zalegała stosunkowo płytka warstwa kulturowa o miąższości do 20 cm. W warstwie tej odkryto wyłącznie pojedyncze fragmenty ceramiki pochodzące z naczyń o innej przynależności kulturowej (kultura lendzielska, pucharów lejkowatych, pomorska, przeworska czy z późnego średniowiecza). Podobną sytuację obserwujemy na sąsiadujących bezpośrednio z pochówkami arach: 54–56, 64, 66, 74, 76–78, 84–86, 88, 96–98 ha III.

Materiał kostny z grobów ludzkich został poddany analizie antropologicznej wykonanej przez dr. hab. prof. UŁ Wiesława Lorkiewicza z Katedry Antropologii Uniwersytetu Łódzkiego (w tym tomie.). Groby zwierzęce opracowali dr hab. Krzysztof Stefaniak, mgr Teresa Piskorska z Zakładu Paleozoologii Instytutu Zoologicznego, Wydziału Nauk Biologicznych Uniwersytetu Wrocławskiego i prof. dr hab. Beata Pokryszko z Muzeum Przyrodniczego Wydziału Nauk Biologicznych Uniwersytetu Wrocławskiego (w tym tomie.). W roku 2016 materiał kostny został poddany przez wymienionych wyżej autorów kolejnej weryfikacji w celu dokonania dokładniejszych analiz.

Grób 1558 ha III, ar 65

Strop pierwszego z dwóch odkrytych grobów ludzkich kultury amfor kulistych odsłonięto na głębokości 15–20 cm od współczesnej powierzchni gruntu. Zarys jamy grobowej o kształcie nieregularnego prostokąta, był zorientowany dłuższą osią w kierunku wschód–zachód, z głową zmarłego w części wschodniej. Grób posiadał wymiary 3,14×2,54 m. Nad jamą grobową zalegały kamienie, które pierwotnie tworzyły bruk kamienny. Na podstawie analizy antropologicznej zachowanych szczątków wyróżniono kości jednego osobnika, prawdopodobnie w wieku adultus (20–40 lat), bez możliwości określenia płci osoby w nim pochowanej. Dobrze wykonana dokumentacja i obserwacja w terenie, pozwoliła na podjęcie próby określenia płci osoby zmarłej w oparciu o interpretację archeologiczną. Układ kości czaszki, fragmenty kości miednicy i na zachód od nich zwarty układ części prawdopodobnie kości udowej (być może piszczelowej czy strzałkowej²), mogą sugerować ułożenie zmarłego na prawym boku. W rozpoznanym antropologicznie grobie 1585 wiemy, że w tej pozycji został pochowany osobnik płci męskiej. Podobne pochówki znane są np. z miejscowości Małoszewko, pow. Płock (E. Kempisty 1964, s. 389). Znalaziona w okolicy czaszki siekierka krzemienienna wskazuje także na męski charakter grobu. Ten rodzaj przedmiotów w grobach męskich w kulturze amfor kulistych należy do reguły (T. Wiślański 1969, s. 297). W okolicy dolnej części szkieletu (tabl. 114), odkryto fragmenty 3 naczyń ustawionych w linii prostej, jedno obok drugiego. Ceramika reprezentowana jest przez następujące formy:

Amfora typ IIA1 (T. Wiślański 1966, s. 28). Naczynie zdobią bogate motywy stempelkowe i ryte. Nie zachowała się szyjka naczynia. U nasady szyi znajdowały się cztery, przekłute poziomo zdobione kątami wsuwanymi w siebie, rurkowate ucha. Przejście szyjki w brzusec zostało podkreślone delikatną, dookólną listwą plastyczną zdobioną od góry i dołu krótkimi, głębokimi nakłuciami. Wątek zdobniczy w górnej partii brzuśca tworzą głęboko ryte, wiszące wierzchołkami w dół grupy kątów wsuwanych w siebie, obrzeżone linią płytkich nakłuc wykonanych ptasim piórkiem. W środku pomiędzy grupami kątów wykonano ornament w postaci jodełki. Naczynie posiada wyodrębnione, płaskie dno na krawędzi karbowane. Barwa powierzchni jest brązowo-szara. Gлина zawiera znaczną domieszkę średnioziarnistego, różowego tłucznia kamiennego. Powierzchnia zewnętrzna wygładzona (tabl. 116: 1).

² Dokumentacja fotograficzna sporządzona na stanowisku przedstawia faktyczny układ, odkrytego w trakcie podczyszczania, szkieletu. Spora część kości widoczna na zdjęciu, podczas dalszej eksploracji i próby ich wydobywania uległa całkowitej destrukcji. Konsekwencją tego było poddanie mniejszej ilości materiału kostnego analizie antropologicznej, niż widać to na przedstawionej fotografii. Stąd przypuszczenie, że w opisywanym skupisku kości mogły znajdować się również kości piszczeli czy kości strzałkowe.

Opisana powyżej amfora, którą zaliczyć należy do tzw. typu kujawskiego, ma analogie w amforach odkrytych w grobach omawianej kultury m.in. w Kolonii Dębice, pow. Włocławek stan. 1, (T. Wiślański 1966, ryc. 53: 8), Kuczynie stan. 1, pow. Włocławek (M. i W. Chmielewscy 1953, ryc. 4–6: 4), Wieńcu stan. 1, pow. Włocławek (K. Jażdżewski 1933, ryc. 17). Zdobione krawędzie den w kulturze amfor kulistych na Kujawach spotyka się stosunkowo rzadko. Są to przeważnie egzemplarze ornamentowane guzkami, w literaturze przedmiotu określane mianem gwiazdzistych den. Przedstawiony typ dna występuje przede wszystkim na terenie grupy zachodniej kultury amfor kulistych, np. nad środkową Łabą i Solawą, w Meklemburgii czy na Dolnym Śląsku (W. Wojciechowski 1967, ryc. 1: g, i, w). Na terenie Kujaw naczynia ze zdobioną krawędzią dna wystąpiły w grobach w miejscowościach Kolonia Dębice stan. 1, pow. Włocławek (T. Wiślański 1966, ryc. 53: 5), Słupy, pow. Nakło (T. Wiślański 1966, ryc. 35: 6), Osiecz Wielki, pow. Włocławek (T. Wiślański 1966, ryc. 54: 9).

Amfora jajowata typ IA2 (T. Wiślański 1966, s. 26). Jest to forma wysmukła z dość długą, cylindryczną szyjką. U nasady szyi zostały umieszczone cztery poziomo przekłute, symetryczne ucha. Nie zachowało się dno naczynia. Krawędź naczynia jest prosto ścięta. Gлина zawiera domieszkę średnio- i gruboziarnistego, białego tłucznia kamiennego. Barwa brązowo-szara, zewnętrzna powierzchnia wygładzona (tabl. 116: 3).

Amfory jajowate mają liczne analogie w obu fazach rozwojowych kultury amfor kulistych. Dla przykładu można wymienić amfory z Pikutkowa, pow. Włocławek (T. Wiślański 1966, ryc. 57: 2, 3).

Misa typ IVA1 (T. Wiślański 1966, s. 30). Misa posiada zaznaczone dno, załom i prawie pionowy brzeg. W miejscu przejścia szyjki w brzusec znajdowały się cztery symetrycznie rozmieszczone uszka. Szyja jest ornamentowana pięcioma rzędami zygzaków wykonanych ornamentem rytym, ujętych od góry w cztery, zaś od dołu w pięć grup poziomych linii prawoskrętnie odciskanego sznura dwudzielnego. Krawędź naczynia jest prosto ścięta. Powierzchnia zewnętrzna szorstka, szarobieżowo-pomarańczowa z ciemnymi plamami. Gлина z domieszką drobno- i średnioziarnistego tłucznia kamiennego (tabl. 116: 4).

Opisana misa pod względem zdobnictwa posiada najbliższą analogię w Kuczynie, pow. Włocławek stan. 1 (M. i W. Chmielewscy 1953, ryc. 4–6: 6).

Ponadto w grobie, przy głowie zmarłego, znajdowała się płaska siekierka z krzemienia pasiastego (por. P. Papiernik; M. Winiarska-Kabacińska, w tym tomie) z prostokątnym obuchem, kształtu lekko trapezowatego, starannie gładzona na całej powierzchni (tabl. 116: 2).

Grób 1585 ha III, ar 75

W odległości zaledwie 5–8 m na północ, w linii prostej od grobu 1558 natrafiono na kolejny pochówek szkieletowy kultury amfor kulistych. Wskutek długotrwałej orki oraz intensywnego osadnictwa, jakie obserwujemy na obszarze całego stanowiska w późniejszych okresach chronologicznych, nastąpiło znaczne uszkodzenie warstwy stropowej grobu. Na głębokości 20–30 cm pod powierzchnią ziemi ornej uwidoczniły się kamienie, które ułożone były przy południowej i północno-wschodniej krawędzi, słabo zaznaczającej się jamy grobowej (tabl. 114; 108: 2). Można założyć, że pierwotnie wyznaczały jej zasięg. W rzucie poziomym obiekt miał zarys owalno-czworoboczny o wymiarach 3,40×3,00 m, orientowany wzdłuż linii wschód-zachód z nieznacznym odchyleniem na północny-wschód. Na dnie jamy grobowej spoczywały szczątki dwóch osobników, mężczyzny w wieku 20–30 lat i kobiety w wieku 17–25 lat (por. W. Lorkiewicz, w tym tomie). Szkielet kobiety był ułożony w pozycji skurczonej na lewym boku, wzdłuż osi wschód-zachód z głową na zachód. Szkielet mężczyzny wykazywał zakłócony porządek anatomiczny z licznymi przemieszczeniami większości kości. Układ materiału kostnego w jamie grobowej może wskazywać, że osobnik ułożony był w linii północ-południe. Czaszka znajdowała się w części północnej odkrytych części szkieletu. Dokumentacja fotograficzna i rysunkowa oraz analiza antropologiczna ułożenia kości w grobie wykazała, że był on pierwotnie ułożony na prawym boku. Jedną z przyczyn takiego ułożenia i złego stanu zachowania szkieletu męskiego może być późniejsze zdeponowanie w grobie zwłok kobiety (por. W. Lorkiewicz, w tym tomie)). Potwierdzeniem przedstawionej hipotezy mogą być uzyskane daty C-14 dla pochówku kobiety i mężczyzny (tabl. 114). Poza wyżej opisanymi pochówkami

wśród szczątków kostnych w grobie prof. dr hab. W. Lorkiewicz rozpoznał fragmenty szkieletów trzech innych osobników. Prawdopodobnie dwóch mężczyzn w wieku około 17–25 lat i 20–40 lat oraz osoby dorosłej o nieustalonej płci. Szczątki kostne wymienionych mężczyzn występowały także w warstwie kulturowej. Przy lewym, południowym narożniku jamy grobowej, w odległości zaledwie kilku metrów, na granicy arów 74, 75, 84, 85 Ha III znajdował się obiekt/grób 452 (por. ryc. 124). Jest to grób szkieletowo–ciałopalny zakwalifikowany do kultury trzcinieckiej. Podobnie jak grób 1585 kultury amfor kulistych charakteryzował się płytkim zaleganiem i silnym zniszczeniem warstwy stropowej obiektu. Analizy antropologiczne grobów 452 i 1585 (wykonane odpowiednio przez dr A. Zielińską i prof. W. Lorkiewicza) wykazały, że niewielka domieszka szczątków trzech osobników w grobie 1585 pochodzi z dużym prawdopodobieństwem ze zniszczonego obiektu/grobu 452 (por. A. Zielińska; W. Lorkiewicz, w tym tomie). Nie należy zatem wiązać szczątków tych osobników z podwójnym pochówkiem kobiety i mężczyzny z grobu 1558. Dodatkowym argumentem przemawiającym za tą hipotezą jest zdecydowana różnica w stanie zachowania szczątków kostnych wspomnianych trzech osobników, a pochówkiem dwóch osób z grobu 1585. Zawartość kulturową grobu stanowiła ceramika naczyniowa, siekierka krzemieniowa oraz fragment ostrza kościanego. Wyposażenie grobu 1585, w przeciwieństwie do inwentarza ceramicznego grobu 1558 było silnie zniszczone.

W wypełnisku obiektu odkryto fragmenty ceramiki pochodzące z trzech różnych naczyń i jedną zachowaną niemal w całości misę (tabl. 117: 3). Za głową mężczyzny zdeponowano dwa naczynia (oznaczone numerem 1 i 2), natomiast w przedniej części szkieletu kobiety, w nieznacznej odległości od siebie, odkryto fragmenty ceramiki pochodzące z dwóch różnych naczyń (oznaczone nr 3 i 4). Inwentarz ceramiczny reprezentowany jest przez następujące formy:

Naczynie nr 1. Misa typ IVC (T. Wiślański 1966, s. 31) o stożkowatych, prostych ściankach i zaznaczonym dnie. Poniżej brzegu zostały umieszczone obok siebie dwa guzki, pośrodku których biegnie pionowa, płytka bruzda. Do schudzenia gliny dodano średnioziarnisty tłuczeń kamienny. Barwa powierzchni szaro–beżowa, plamiasta (tabl. 117: 3).

Misa z grobu 1585 posiada najbliższe analogie w naczyniu ze Strzelc, pow. Mogilno stan. 2, kurhan II (T. Wiślański 1959, ryc. 4) oraz Lekarzewicach stan. 6, pow. Radziejów (R. Grygiel 2013, ryc. 5: 6).

Naczynie nr 2. Amfora z kulistym brzuścem, prawdopodobnie typ IA1 średniej wielkości, z zaokrąglonym, lekko spłaszczonym dnem, fragmentarycznie zachowana (T. Wiślański 1966, s. 25). Amfora została wykonana z gliny o średniej zawartości średnioziarnistego tłuczni kamiennego. Zewnętrzna powierzchnia wygładzona, barwy szaro–czarnej (tabl. 117: 1).

Naczynie nr 3. Prawdopodobnie amfora. Zachowało się kilkanaście drobnych, niezdobionych fragmentów brzuśca i jeden fragment dna. Średnia grubość ścianek 7 mm. Gлина schudzona została dużą ilością średnioziarnistego, różowego tłuczni mineralnego. Barwa powierzchni ciemnoszaro–brązowa.

Naczynie nr 4. Prawdopodobnie amfora z kulistym brzuścem, pierwotnie zaopatrzona w cztery uszka, typ IA1 (T. Wiślański 1966, s. 25). Zachowane dno idealnie odpowiada rozmiarami i formą naczyniu nr 2 z tego samego grobu. Spośród kilkudziesięciu drobnych fragmentów ceramiki wydobytej z grobu zachowało się spłaszczone, niewyodrębnione dno naczynia, niezdobione fragmenty brzuśca i uszko. Gлина schudzona została średnioziarnistym tłuczniem mineralnym i drobnymi fragmentami miki z tendencją do rozwarstwień. Zewnętrzna powierzchnia beżowa w szare plamy, wewnątrz szara (tabl. 117: 5, 6).

Na wszystkich zachowanych fragmentach ceramiki z omawianego grobu nie stwierdzono żadnych zdobień. W części wschodniej grobu, na jego obrzeżu, odkryto siekierkę czworościenną z krzemienia narzutowego bałtyckiego, o zaokrąglonych narożach, ostrzu łukowato wygiętym asymetrycznym, z owalnym obuchem nieco zaokrąglonym, kształtu trapezowatego (tabl. 117: 4). Ponadto w trakcie eksploracji grobu natrafiono na ostrze kościane, bez możliwości określenia jego pierwotnego położenia, z jednej strony ułamane, o zachowanej długości 5 cm. W przekroju okrągłe, starannie wykonane i wygładzone (tabl. 117: 2).

Inwentarz ceramiczny pozyskany z grobów szkieletowych 1558 i 1585 wskazuje wyraźnie na przynależność tych zespołów grobowych do kultury amfor kulistych. Na stanowisku zarejestrowano trzy

pochówki ludności kultury amfor kulistych, złożone w dwóch jamach grobowych. Groby odkryte w Ludwinowie, stan. 3 reprezentują typ płaskich grobów ziemnych, być może w obstawie kamiennej (?), nakrytych brukiem kamiennym. Nie ma jednoznacznych przesłanek, aby twierdzić, że odkryte groby pierwotnie posiadały obstawę. Jedyne mogą wskazywać na to mniej lub bardziej prostokątne zarysy jam grobowych i zachowane szczerunkowo kamienie układające się fragmentami w linii prostej.

Najliczniej reprezentowanym typem naczyń na omawianym cmentarzysku jest amfora. We wszystkich przypadkach zachowały się jedynie fragmenty, które pozwoliły dokonać ich częściowych rekonstrukcji. Jak wykazano, naczynia składane do grobów są dość licznie reprezentowane na innych cmentarzyskach kujawskich omawianej kultury, zwłaszcza amfory typu kujawskiego typ IIA1, amfory typ IA2 i misy typ IVA1 według T. Wiślańskiego.

Z narzędzi zachowały się dwa okazy siekierok z krzemienia narzutowego bałtyckiego i pasiastego. Wchodzą one niemal zawsze w skład wyposażenia grobowego tej kultury i znane są licznie z innych cmentarzysk z terenu Kujaw np. Stary Brześć stan. 1 (K. Jażdżewski 1933, ryc. 4), Kolonia Dębice stan. 1, pow. Włocławek (T. Wiślański 1966, ryc. 53: 2, 4), Złotowo, pow. Szubin (W. Tetzlaff 1963, ryc. 12: a, b). Jedyne przedmiotem kościanym, jaki odkryto w grobach, był fragment ostrza kościanego z grobu 1585. Ten typ zabytku w omawianej kulturze występuje wyłącznie w grobach zarówno ludzkich, jak i zwierzęcych (S. Nosek 1967, s. 329). Ostrza kościane są dość pospolitym składnikiem inwentarzy grobowych kultury amfor kulistych. Wystąpiły na cmentarzyskach w Zdrojówce, pow. Koło (T. Wiślański 1966, ryc. 14: 5), Murzynnie, pow. Inowrocław (T. Wiślański 1966, ryc. 6: 26), Klementowicach, pow. Puławy (S. Nosek 1967, s. 329). Zarówno w grobie 1558, jak i w grobie 1585 na głębokości 10–20 cm, odkryto odpowiednio 6 i 7 grudek polepy. W kulturze amfor kulistych na Kujawach zarejestrowano pojedyncze groby, w których zmarły spoczywał na warstewce gliny np. Stary Brześć stan. 1, grób 1 (K. Jażdżewski 1933, s. 51, 52), Pikutkowo stan. 5 B, grób VI a (K. Jażdżewski 1936a, s. 116). W przypadku stanowiska w Ludwinowie, zbyt płytkie zaleganie polepy, jak również jej niewielka ilość nie pozwala na formułowanie tak dalece idących wniosków.

Po rozpatrzeniu przytoczonych analogii trzeba przyjąć, że groby odkryte w Ludwinowie swymi konstrukcjami i wyposażeniem nie odbiegają od innych tego typu obiektów kultury amfor kulistych z terenu Kujaw. Przedstawiona analiza stylistyczno-technologiczna materiału ceramicznego z grobu 1558 pozwala datować omawiany zespół na koniec fazy IIb początek fazy IIIa kultury amfor kulistych. Za takim datowaniem przemawia występowanie na ceramice ornamentu w postaci odciskanego sznura i karbowanie krawędzi dna, które to elementy zdobnicze w zespołach grobowych są uznawane za młodsze i datowane na fazy IIb – IIIa (M. Szmyt 1996, s. 35, 233). Wykonane wątki zdobnicze na naczyniach z grobu 1558 cechuje prosta budowa i zaledwie dwu- i trzelementowe zdobnictwo. Również typ zwieńczeń prosto ściętych bardziej charakteryzuje naczynia z okresu IIb (M. Szmyt 1996, s. 33). Brak w zespole zróżnicowanych zestawów elementów zdobniczych w postaci rozbudowanych wątków z udziałem sznura dwudzielnego, słupków, zygzaków, wątków kraty, zdobień plastycznych sprawia, że trudno opisać zespół datować pewnie na okres IIIa omawianej kultury. Od poczynionych wyżej ustaleń nie odbiega również wykonana dla tego obiektu data C-14. W dacie z obiektu 1558 (tabl. 114) uzyskano wyniki zbieżne z klasyfikacją typologiczną – chronologiczną materiału ceramicznego 4100 ± 35 BP po kalibracji wynosi 2849–2578 BC (przy prawdopodobieństwie 68.2%).

Mniej pewnie natomiast przedstawia się datowanie zespołu grobowego 1585. Zachowany fragmentarycznie zbiór ceramiki grobowej nie przedstawia żadnych cech diagnostycznych. Oprócz misy zdobionej dwoma guzkami, pośrodku których biegnie płytka bruzda, nie stwierdzono ani jednego fragmentu ceramiki ornamentowanej. Analogie do innych naczyń zdobionych jednym lub dwoma guzkami pod krawędzią pozwalają misę z Ludwinowa umieścić w fazie IIb omawianej kultury. Opisana technologia fragmentów naczyń, oparta głównie na domieszce średnioziarnistego tłucznia także wpisuje się w tę fazę rozwojową omawianej kultury. Dla obiektu 1585 pobrano próby, z których otrzymano trzy daty radiowęglowe. Dwie pozyskano ze szkieletów męskich Poz-44431–4440 \pm 40 BP, po kalibracji wynosi 3322–3018 BC (przy prawdopodobieństwie 68.2%); Poz-44432–4320 \pm 40 BP, po kalibracji wynosi 3010–2892 BC (przy prawdopodobieństwie 68.2%) i jedną ze szkieletu kobiecego Poz-44430–4370 \pm 35 BP, po kalibracji wynosi 3017–2922 BC (przy prawdopodobieństwie 68.2%), (tabl. 114). Ponieważ data 4320 \pm 40 BP wykonana z kości mężczyzny, zalegającej w stropie obiektu, jest zbliżona do daty 4370 \pm 35

BP pochodzącej z kości kobiety, nie można wykluczyć, że faktycznie do analizy radiowęglowej wytypowano fragment kości należący do szkieletu pochowanej kobiety. W oparciu o wyniki analiz C-14 można badany zespół datować ogólnie na okres IIB kultury amfor kulistych. Autor opracowania badań antropologicznych sugeruje, że zwłoki kobiety mogły zostać pochowane w jamie grobowej później niż zwłoki mężczyzny (L. Lorkiewicz, w tym tomie). Uzyskane daty C-14 dla obydwu płci także wskazują, że pochówek mężczyzny jest nieco starszy od pochówku kobiety. Interpretacja archeologiczna nie pozwala na potwierdzenie lub zaprzeczenie przedstawionej hipotezy. Jest to spowodowane przede wszystkim brakiem w inwentarzu grobu 1585 ceramiki o cechach diagnostycznych, co uniemożliwia dokładne datowanie poszczególnych elementów omawianego zespołu.

Reasumując, przeprowadzona analiza stylistyczno-technologiczna zachowanych fragmentów naczyń, analogie znane z literatury oraz otrzymane daty C-14, pozwalają datować zespoły grobowe 1558 i 1585 z Ludwinowa ogólnie na horyzont klasyczny kultury amfor kulistych. Na podstawie zachowanych fragmentów ceramiki z grobu 1585 można wnioskować, że przedstawiony zespół grobowy jest starszy od zespołu grobowego 1558 w ramach horyzontu klasycznoamforowego. Ma to również odzwierciedlenie w uzyskanych datach C-14.

Pochówki zwierzęce kultury amfor kulistych

Na stanowisku 3 w Ludwinowie obok grobów ludzkich kultury amfor kulistych odkryto 3 pochówki zwierzęce o numerach obiektu/grobu 1594, 1857, 2555 (ryc. 40).

GRÓB ZWIERZĘCY 1594 HA III, AR 75

W bliskim sąsiedztwie grobu ludzkiego 1585 znajdował się pochówek zwierzęcy o numerze obiektu 1594 (tabl. 109). Podczas wstępnej eksploracji zarysowała się jama grobowa o kształcie owalno-prostokątnym, wymiarach 2,38 m × 1,50 m, zorientowana dłuższą osią w kierunku północny wschód-południowy zachód. Dalsze badania, a przede wszystkim układ poszczególnych kości w grobie, wykazały, że złożone w nim kości bydła były ułożone w linii północ-południe. Należy więc założyć, że był to pierwotny kierunek w jakim było złożone do grobu zwierzę (tabl. 109; ryc. 40). Za taką orientacją pochówku w grobie dodatkowo przemawiać mogą odkryte pojedyncze kamienie, których fragmentarycznie zachowany układ może wskazywać na ich pierwotne ułożenie wzdłuż dłuższego z boków jamy w tym samym kierunku. Nie można też wykluczyć, że mogą one być pozostałością obstawy kamiennej grobu. Analiza archeozoologiczna wykazała, że w grobie znajdowały się przede wszystkim kości bydła (strefy 1, 2, 3, 5, 7, 10–15), nieliczne kości ssaków nieoznaczonych (strefy 1, 4, 6, 8, 9, 13) oraz kość konia (strefa 3), (tabl. 109). Należy podkreślić, że bardzo płytkie (15–20 cm pod powierzchnią gruntu) zaleganie materiału kostnego oraz intensywne osadnictwo na tym obszarze w późniejszych okresach chronologicznych, spowodowało częściowe rozwleczenie szczątków kostnych, jak również usunięcie większości konstrukcji kamiennej. W trakcie podczyszczania kości zarejestrowano dodatkowe elementy, które podczas eksploatacji jamy i wyjmowania kości w celu inwentaryzacji uległy destrukcji ze względu na zły stan zachowania. W ten sposób na rysunku i fotografii łatwo dostrzec np. kości łopatki czy żebra, które nie trafiły do specjalistycznej analizy, ponieważ się nie zachowały. Tylko starannie sporządzona dokumentacja rysunkowa i fotograficzna w terenie pozwoliła na sformułowanie dalszych wniosków dotyczących pochówku bydłowego z obiektu 1594. Po przeanalizowaniu układu poszczególnych kości w grobie można z dużym prawdopodobieństwem przyjąć, że jest to pochówek jednego zwierzęcia *bos taurus* (por. K. Stefaniak, T. Piskorska, B. Pokryszko, w tym tomie). Wszystkie fragmenty kości, których wiek udało się określić, wskazują na ułożenie w jamie szczątków bydła oznaczonych między 2–3,5 lat. Materiał kostny z poszczególnych stref wykopu wskazuje na ich układ anatomiczny. Szkielet bydła został ułożony w linii północ-południe. Obecność w strefach 1, 2, 3 (tabl. 109: 1a; zob. K. Stefaniak, T. Piskorska, B. Pokryszko, w tym tomie) takich kości jak: ramieniowej, łokciowej, śródręcza, nadgarstka, zaś w strefach 10–15 m.in. udowej, piszczelowej, miednicy, kręgow łędźwiowych, świadczących o ułożeniu bydła na prawym boku z łbem w części południowej i tylną częścią w części północnej (P. Popesko 2008, s. 13). W przypadku

pochówku z Ludwinowa prawdopodobne jest, że krowa celowo została pozbawiona łba i części szyjnej (brak łba lub jego fragmentów i kręgów szyjnych w materiale kostnym). Ponieważ jama 1594 w części południowej nie sąsiaduje z innym obiektem, a tym samym nie jest naruszona przez inny obiekt, nie można mówić o zniszczeniu tej części szkieletu. Trudno autorce opracowania uznać, że z łba ani kręgów szyjnych, kości stosunkowo masywnych, nie zachował się ani jeden fragment (podobnego zdania są autorzy opracowania materiału kostnego). Z powyższej konkluzji można założyć dwie najbardziej możliwe interpretacje takiej sytuacji. W pierwszym przypadku głowa mogła zostać celowo odcięta i wykorzystana np. w celach rytualnych (?). W drugim przypadku odcięta i złożona w innej części jamy np. w części tylnej szkieletu (w okolicach zadu). Patrząc na plan stanowiska (por. ryc. 124) można zauważyć, że obiekt 1594 w części północnej został częściowo zniszczony przez obiekt średniowieczny 1595. Analizując dokumentację rysunkową, a przede wszystkim fotograficzną można stwierdzić, że obiekt 1595 powstał i znajdował się w bardzo bliskim sąsiedztwie jamy 1594, ale jej nie naruszył. Natomiast kiedy przestał funkcjonować, być użytkowany w wyniku naturalnych procesów wypełniania się (zasypywania), mogły dostać się do niego fragmenty kości, które znajdowały się w tej części jamy 1594, która graniczyła z obiektem średniowiecznym. Dlatego w górnej, zasypiskowej części obiektu 1595 rejestrujemy kości bydła. Analiza materiału kostnego z obiektu 1595 wykazała, że są to kości bydła oznaczonego powyżej 3,5 lat, a poniżej 5 lat (por. K. Stefaniak, T. Piskorska, B. Pokryszko, w tym tomie). Tymczasem nieprzyrośnięte nasady bliższe kości promieniowej, kości udowych czy guza piętowego młodszego osobnika z obiektu 1594 wskazują, że nie mógł być on w wieku powyżej 3,5 lat. Reasumując, kości ze stropowej partii obiektu 1595 nie pochodzą od osobnika złożonego w grobie 1594. W obiekcie C2 stan. 1 w Kuczkanie, woj. kujawsko-pomorskie, pow. Mogilno odkryto szkielet bydła, który podobnie jak w Ludwinowie nie zawierał czaszki wraz z żuchwą, a także I i II kręgu szyjnego. Ponadto usytuowanie jamy, szerokość oraz wiek pochowanego w niej osobnika (2,5–3 lata) niemalże odpowiadają pochówkowi bydła z obiektu 1594 w Ludwinowie (B. Kołodziej 2011, s. 71, ryc. 18). Opinia autorki niniejszego opracowania wynika wyłącznie z przeanalizowania dokumentacji rysunkowej zamieszczonej w wyżej cytowanej pozycji.

Pozostały inwentarz zabytkowy grobu składa się z dwóch fragmentów brzuśców odkrytych w stropie jamy grobowej. Ceramika ma barwę brunatno-szarą z domieszką średnioziarnistego, różowego tłucznia kamiennego o grubości przełomu 7 i 9 mm. Technologicznie odpowiada ona omawianej kulturze.

GRÓB ZWIERZĘCY 1857 HA V, AR 99

Grób 1857 był odizolowany od grobów z pochówkami bydła 1594 i 2555 w linii prostej, w odległości około 70 m na zachód. Na głębokości 27–30 cm pod powierzchnią gruntu zlokalizowano fragment szkieletu bydłęcego. Jama grobowa miała kształt owalny o wymiarach 1,65 m × 0,92 m i była zorientowana w linii południowo-zachód, północny-wschód (tabl. 110: 1). Rozmieszczenie zachowanych kości wskazuje na zachowanie porządku anatomicznego (por. K. Stefaniak, T. Piskorska, B. Pokryszko, w tym tomie). Zwierzę zostało pochowane na prawym boku, z podkurczonymi kończynami, głową zwróconą w kierunku południowo-zachodnim. Na głębokości 0–10 cm odkryto dwa fragmenty ceramiki, tj. jeden brzusec i jeden wylew zdobiony ornamentem sznurowym (tabl. 115: 16). Fragmenty są barwy pomarańczowo-beżowej, ze średnioziarnistą domieszką różowego tłucznia kamiennego. Grubość zdobionego wylewu wynosi 7 mm. Technologicznie opisane fragmenty można wiązać z kulturą amfor kulistych.

GRÓB ZWIERZĘCY 2555 HA III, AR 87

Grób zawierał dwa szkielety bydła, znajdujące się w oddaleniu około 20–22 metrów na południowy wschód od grobów ludzkich kultury amfor kulistych (groby 1558, 1585) i drugiego pochówku zwierzęcego (grób 1594). Stropową część wypełniska obiektu odsłonięto na głębokości 35–40 cm od powierzchni ziemi ornej. Grób miał kształt nieregularnego prostokąta o wymiarach 2,75 m × 1,8 m i był zorientowany na wschód-zachód, z głowami bydła skierowanymi na zachód (tabl. 110: 2, 3). Zwierzęta były ułożone na prawym boku, z kończynami podkurczonymi, jedno za drugim w bliskiej odległości. Widoczny jest dobrze zachowany układ anatomiczny kości. Analiza archeozoologiczna kości wykazała, że para bydła pochowana w grobie, to osobniki pomiędzy 7 a 10 rokiem życia, o wielkości w kłębie od 115 do 124 cm

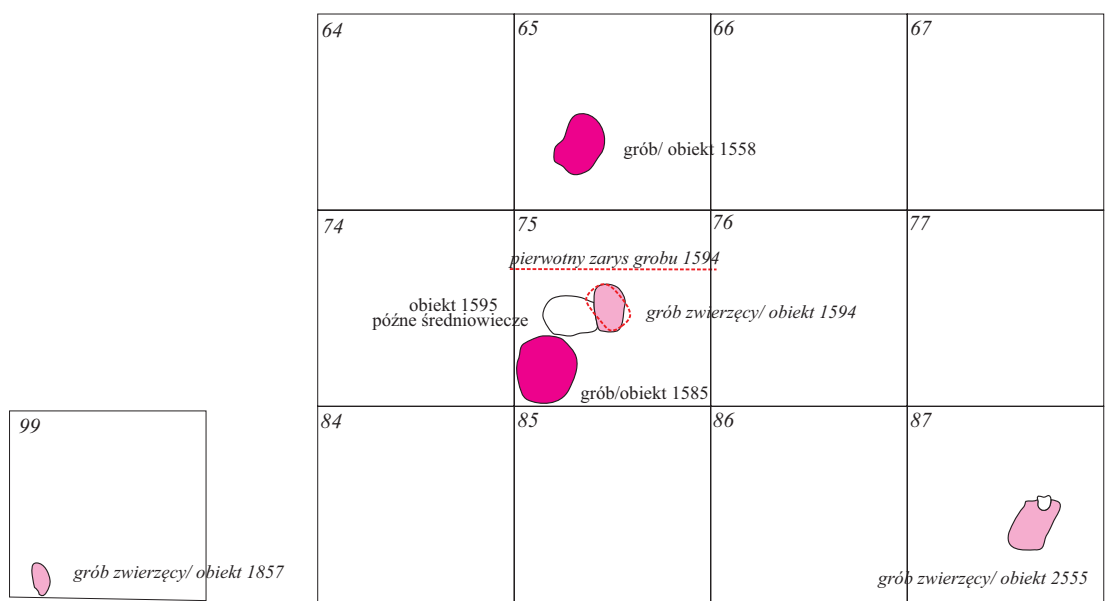
(por. K. Stefaniak, T. Piskorska, B. Pokryszko, w tym tomie). W części wschodniej grobu krawędź jamy grobowej przecina nieduży (70×65 cm) obiekt o głębokości 20 cm, kształtu nieckowatego, bez wyposażenia. Z układu stratygraficznego wynika, że jest on młodszy od omawianego obiektu. W górnej partii grobu znajdowały się dwa kamienie o wymiarach około 35×32 cm i 38×35 cm, co może wskazywać, że pierwotnie grób był nakryty brukiem kamiennym. Konstrukcje tego typu znane są z terenu Kujaw i odkryte zostały m.in. w miejscowościach Brześć Kujawski, stan. 4, grób zwierzęcy 2 i Kolonii Dębice, stan. 1 (K. Jażdżewski 1936, s. 43; ryc. 9, s. 49). Ponadto, w jamie odkryto odłupek krzemienisty, który stanowił jedyne, poza inwentarzem kostnym, zadokumentowane wyposażenie grobu.

Opisane groby szkieletowe ludzkie (1558, 1858) i pochówki zwierzęce (1594, 1857, 2555) powiększyły liczbę grobów kultury amfor kulistych znanych z obszaru Kujaw. Przedstawiony typ znalezisk najliczniej występuje w omawianej przez nas kulturze (L. Gabałówna 1958, s. 85). Płytkie zaleganie grobów (tuż pod powierzchnią warstwy ornej) odbiło się ujemnie na stopniu ich zachowania i układzie, niezupełnie czytelnym w szczegółach. Zwierzęta w Ludwinowie zostały pochowane w grobach płaskich. Zachowany fragmentarycznie układ kamieni w grobie 1594 w linii północ-południe może wskazywać, że miał on pierwotnie obstawę kamienną. Nie można również wykluczyć, że dwa kamienie zalegające nad grobem 2555 są pozostałością bruku kamiennego. Można przyjąć, że ślady kamieni odkryte w grobach zwierzęcych, będące pozostałością obstawy bądź bruku kamiennego, jak ma to miejsce w Ludwinowie, naśladowały podobne układy kamieni w grobach ludzkich. Pomimo, iż wszystkie trzy pochówki bydłce odkryto w różnym układzie przestrzennym, nie wyklucza to ich przynależności do kultury amfor kulistych. Spośród wszystkich opisanych szkieletów zwierząt, kulturowo określić możemy dwa obiekty 1594 i 1857 przez fakt wystąpienia w nich pojedynczych fragmentów ceramiki, mających cechy naczyń omawianej kultury. Fragment wylewu z grobu 1857 zdobiony ornamentem sznurowym wskazuje na młodszą fazę tej kultury (M. Szmyt 1996, s. 35). Pochówki bydłce z grobu 2555 również należy uznać za przynależne kulturze amfor kulistych, pomimo braku wyposażenia grobu w materiał ceramiczny. Dla obiektu 2555 uzyskano datę 4440 ± 40 BP, po kalibracji wynosi 3010–2887 BC (przy prawdopodobieństwie 68.2%), co pozwala na umieszczenie opisanego grobu w horyzoncie klasyczoamforowym.

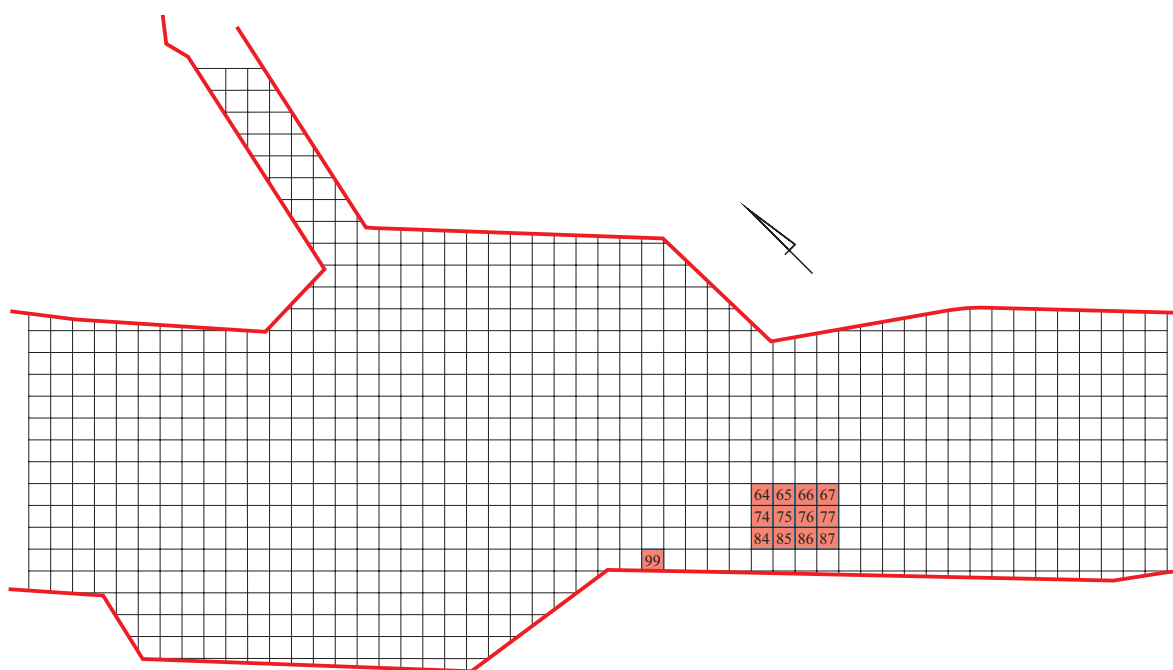
Ułożenie zwierząt w grobie w kierunku wschód-zachód z głowami na zachód, w pozycji z kończynami podkurczonymi, jest cechą dość często występującą w kulturze amfor kulistych np. Brześć Kujawski stan. 4, pow. Włocławek, Kolonia Dębice stan. 1, pow. Włocławek, Zdrojówka stan. 1, pow. Koło (L. Gabałówna 1958, s. 86). Do rzadkich przypadków należy ułożenie zwierząt w grobie jednego za drugim. Najczęściej zwierzęta leżały na boku, łbami zwróconymi do siebie, z podkurczonymi kończynami np. Brześć Kujawski, pow. Włocławek stan. 4, grób 2, 4 (L. Gabałówna 1958, ryc. 8, 9), Pikutkowo, pow. Włocławek stan. 5B (T. Wiślański 1966, s. 74). Pochówek podobny do grobu 2555 pochodzi prawdopodobnie z Adolfiny, pow. Aleksandrów Kujawski (B. Zielonka 1957, s. 95, ryc. 1). Odkrycie obejmowało 3 pochówki krów ułożonych obok siebie z głowami skierowanymi na północ. Nawiązując do analizy pochówku z grobu 1594 zabiegi celowego pozbawiania bydła głowy czy ćwiartowania zwierząt w kulturze amfor kulistych nie należą do odosobnionych. Podobną sytuację obserwujemy w grobach omawianej kultury na stanowisku w Rzeszynie, pow. Mogilno (M. Szmyt 2011, s. 113), Jordanowie, pow. Dzierżonów (L. Gabałówna 1958, s. 65, 94), Dobrze stan. 6, pow. Nieszawa (T. Wiślański 1966, s. 74). W grobie 1594, w strefie 3 (tabl. 109: 1a), zidentyfikowano fragment kości należącej do konia (por. K. Stefaniak, T. Piskorska, B. Pokryszko, w tym tomie). Płytkie zaleganie szkieletu bydła i zniszczona część stropowa jamy powoduje, że nie można być pewnym, że opisana kość nie wystąpiła w omawianym obiekcie na złożu wtórnym. W grobach kultury amfor kulistych szczątki innych zwierząt występują dość często. Są to przeważnie kości owcy, kozy, dolne szczęki świni, kości psa czy pojedyncze konia. Na fragmenty tego ostatniego natrafiono w miejscowości Stok, pow. Puławy (T. Wiślański 1966, s. 75), Potyry, pow. Płońsk (L. Sawicki 1920, s. 127). Wspólną cechą wszystkich pochówków zwierzęcych, które odkryto na stanowisku w Ludwinowie, jest ułożenie zwierząt na prawym boku w jamie grobowej.

Dla obiektu 2555 uzyskano datę Poz. 44433–4310±40 BP, po kalibracji 3010–2887 BC (prawdopodobieństwo 68.2%), która jest zbieżna z wynikami dat dla grobu ludzkiego 1585 (pochówek męski 4440±40 BP, 3322–3018 BC; pochówek męski 4320±40 BP, 3010–2892 BC; pochówek kobiecy 4370±35 BP, 3017–2922 BC) oraz zbliżona z oznaczeniem C-14 uzyskanym dla grobu ludzkiego 1558 (pochówek męski 4100±35 BP, 2849–2578 BC).

Wyniki analizy ceramiki naczyniowej z grobów 1558, 1585 oraz uzyskane wyniki datowań radiowęglowych pozwalają umieścić ludwinowską nekropolię w horyzoncie klasyczoamforowym, a ściślej w fazie IIb/ początek fazy IIIa kultury amfor kulistych. Podobnie należy datować materiał pozyskany w trakcie badań osady.

0 10 m

Ryc. 40. Ludwinowo stan. 3, pow. Włocławek, woj. kujawsko – pomorskie. Plan strefy sepulkralnej kultury amfor kulistych.

Fig. 40. Ludwinowo, site 3, district of Włocławek, province of Kuyavia-Pomerania. Plan of the cemetery zone of the Globular Amphora culture.

